

Social Life of Women in The Journal of Sirat-ı Mustakim and Hijab in The Context of Ferid Vecdi's Articles

Fatma Göncü^{1,a,*}, İsmail Yüksek^{1,b}

Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Uşak, Türkiye
*Corresponding Author

ARTICLE INFO

Research Article

Received : 02.05.2024

Accepted : 28.06.2024

Keywords:

İslamic Law
Ottoman
Journal of Sirat-i Müstakim
Ferid Vecdi
Muslim Woman

ABSTRACT

The political and economic changes experienced in the last periods of the Ottoman Empire have also brought up the issue of the relationship between traditional values and modern elements in the shaping of state and social life. The freedom of press and publication, which emerged with the re-enactment of the Kanun-i Esasî in 1908, enabled the discussion of political, religious, economic and political issues concerning the society through newspapers and magazines. One of the publications of this period, the Journal of Sirat-ı Müstakim, mentioned subjects such as religion, literature, philosophy and law. While searching for solutions to the problems of society, articles were published on the family and women issue, which is the cornerstone of society. A series of articles titled "Muslim women", specifically for women, was published in Sirat-ı Müstakim, and the position of Muslim women in the changing society was tried to be determined. Opinions have been put forward in the context of the issue of values that women, who have an active role in the development of society and the upbringing of generations, will preserve between Western ideas and Islamic tradition. The work titled "Muslim Woman", written by Muhammed Ferid Vecdi, was translated by Mehmet Akif Ersoy and published weekly in the Journal of Sirat-ı Müstakim. It will be important to reveal the perspective of the period in terms of determining the place where women should be positioned in social change. Thus, it will be revealed how the issue of women and hijab, which is still being discussed today, is evaluated on the way to the establishment of the Republic.

Türk Akademik Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 7(1): 34-43, 2024

Sırât-ı Müstakîm Dergisi'nde Kadının Sosyal Hayatı ve Ferid Vecdi'nin Dergideki Makaleleri Bağlamında Tesettür

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi

Geliş : 02.05.2024

Kabul : 28.06.2024

Anahtar Kelimeler:

İslam Hukuku
Osmanlı
Sırât-ı Müstakîm
Ferid Vecdi
Müslüman Kadını

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan siyasi ve ekonomik problemler, devlet ve toplum hayatının şekillenmesinde, geleneksel değerlerle Batılı unsurların ilişkisi meselesini gündeme getirmiştir. 1908 yılında, Kanun-ı Esasî'nin yeniden yürürlüğe konulmasıyla ortaya çıkan basın yayın hürriyeti, gazeteler ve dergiler vasıtasıyla toplumu ilgilendiren siyasi, dinî ve ekonomiye dair konuların tartışılmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemin yayınlarından biri olan Sırât-ı Müstakîm Dergisi'nde din, edebiyat, felsefe, hukuk gibi konulardan bahsedilmiştir. Değişen toplumun problemlerine çözümler aranırken toplumun temel taşı olan aile ve kadın meselesi üzerinde de yazılar yayınlanmıştır. Sırât-ı Müstakîm'de kadınlar özelinde "Müslüman kadını" başlıklı yazı dizisi neşredilmiş, değişen toplumda Müslüman kadının konumu belirlenmeye çalışılmıştır. Toplumun gelişmesi ve nesillerin yetişmesinde aktif rolü olan kadının, Batılı fikirlerle İslâmî gelenek arasında muhafaza edeceği değerler bağlamında görüşler ortaya konmuştur. Muhammed Ferid Vecdi tarafından yazılan "Müslüman Kadını" eseri Mehmet Akif Ersoy tarafından tercüme edilerek Sırât-ı Müstakîm Dergisi'nde haftalık olarak yayınlanmıştır. Toplumsal değişim içindeki kadının konumlanması gereken yeri tespit açısından dönemin bakışını ortaya koymak önemli olacaktır. Böylece günümüzde halen tartışılmaya devam eden kadın ve tesettür konusunun, Cumhuriyet'in kurulması sürecine giden yolda nasıl değerlendirildiği dikkatlere sunulacaktır.

^a afgoncu@gmail.com

^b <https://orcid.org/0000-0003-1436-2646> | ismail.yuksekk@usak.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-0270-6181>

Giriş

Osmanlı Devleti'nin 18. ve 19. yüzyıldan itibaren yaşadığı askerî, ekonomik ve sosyal problemler, devletin bekasını sağlayacak farklı fikirleri ortaya çıkarmıştır. Osmanlı Devleti'nin geride kalmasının sebepleri Batıcı yazarlar tarafından, Batı uygarlığından uzak kalışla açıklanmıştır. Bu uzaklığın sebebi ise Batıcılara göre dindir ve dinî hükümlerin topluma etkisi geri kalışın sebebidir. İslamcılar ise İslam şeriatının tam olarak uygulanmaması ve her alana genişletilmemesini geri kalışın sebebi olarak yorumlarlar.¹ İslamcılık, İslam dünyasını Batı sömürsünden, taklitten, hurafelerden uzaklaştırarak, İslam'ı bir bütün olarak tüm ilkeleriyle yeniden hayata hakim kılmayı hedefler.² Bu bakışa göre, toplumda görülen problemlerin sebebi İslam'dan değil, İslam'ın aslı kaynaklarından uzaklaşan idareden, bunlara rıza gösteren alimlerden ve Müslümanlardan kaynaklanmaktadır.³ Toplumun her kesimini ilgilendiren bu problemlere Meşrutiyet'in ilanı ile beraber gazete ve dergiler vasıtasıyla çözüm yolları dile getirilmeye başlanmıştır. Devlet ve toplum hayatının şekillenmesinde geleneksel değerlerle Batılı unsurların ilişkisinin ne olacağı meselesi Genç Kalemler, Türk Yurdu, Volkan gibi dergilerde tartışılmıştır. Bu dönemde yayınlanmaya başlayan dergilerden biri de Sırât-ı Müstakîm Dergisi'dir.

Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden olan dokümantasyon metodu çerçevesinde Sırât-ı Müstakîm Dergisi incelenmiştir.⁴ Dergilerin tamamının taranması ve içerik analizlerinin değerlendirilmesi sonucunda elde edilen veriler sentezlenerek konu başlıkları halinde mukayeseli olarak ele alınmıştır. Araştırma, Sırât-ı Müstakîm Dergisi'nin 1908-1912 yılları arasında yayınlanan, 7 ciltlik 182 sayısını kapsamaktadır.⁵ Kadına dair bakış yansıtılırken dergi geneli taranmıştır. "Müslüman Kadını" yazı dizisi ise 1908 yılında yayınlanan birinci ciltte mevcuttur.

Makalemizde genel olarak dergi içeriğinden ve dergide gündeme gelen konulardan bahsedip ardından Muhammed Ferid Vecdî tarafından yazılıp on yedi sayı boyunca Mehmet Akif Ersoy tercümesiyle yayınlanan "Müslüman Kadını" eserinde tesettür konusu üzerinde duracağız.

Sırât-ı Müstakîm Dergisi

Derginin Tarihçesi ve İçeriği

Sırât-ı Müstakîm Dergisi, II. Meşrutiyet'in ilanından bir gün sonra, 11 Temmuz 1324 (24 Temmuz 1908) de, Ebülulâ Zeynelâbidin (ö.1957) ve Serezli Hafız Eşref Edip (ö.1971) tarafından kurulmuştur.⁶ İlk sayısı 14 Ağustos 1324 (27 Ağustos 1908) tarihinde yayınlanmıştır. Haftalık olarak yayınlanan dergi 16 Şubat 1327 (29 Şubat 1912) tarihine kadar toplamda 7 cilt 182 sayı olmak üzere İstanbul'da yayın hayatına devam etmiştir. Dönem dönem kapatılan ve bazı sayıları farklı şehirlerde çıkartılan dergi,⁷ 183.sayısından sonra Sebilürreşad ismiyle yayınlanmış ve 641. sayısından sonra Takrîr-i Sukûn kanunuyla kapatılmıştır.⁸

Yayın amacı ilk sayıda "dîn-i mübîne hizmet ve ihvan-ı müslümîne nasihat"⁹ olarak belirtilmektedir. Derginin yayın dili Osmanlıcadır. Bununla beraber Arapça, Farsça ve Urduca yazılar da bulunmaktadır. Dergide çok sayıda tercüme esere de yer verilmiştir.¹⁰

Dergide en çok telif ve tercümesi bulunan yazar Mehmet Akif Ersoy (ö. 1936)'dur.¹¹ Yazar kadrosunda Bereketzade İsmail Hakkı(ö.1918), Musa Kazım(ö.1920), Manastırlı İsmail Hakkı(ö. 1912), Muhammed Ferid Vecdî(ö. 1954), Eşref Edip (ö. 1971), Tahirü'l Mevlevî (1951), Babanzade Ahmet Naim (ö.1934) gibi isimler de bulunmaktadır. Derginin yazar kadrosunun modernist İslam anlayışına sahip olduğu savunulmuştur.¹² Yazarların büyük kısmı İslâmcı olarak nitelense de, dergiye katkıda bulunan Ahmed Midhat Efendi (ö.1912), Akçuraoğlu

¹ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 410.

² İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2020), 1/18.

³ İsmail Kara, *İslamcılığın Siyasî Görüşleri* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2020), 1/20.

⁴ Dergi incelemeleri yapılırken "Millî Kütüphane Süreli Yayınlar Kataloğu", erişim: 14.03.2024, <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/periodicals/catalog/details/777> adresinden ve "İSAM Osmanlıca Makaleler Veri Tabanı", erişim: 14.03.2024, <http://ktp.isam.org.tr/?blm=ayrintimklosm&navdil=tr> adreslerinden istifade edilmiştir. Ayrıca konu ve makale taramaları yapılırken ikincil kaynaklara da başvuru yapılmıştır. Sırât-ı Müstakîm Dergisi ile alakalı ilk fihrist çalışması Abdullah Ceyhan tarafından yapılmıştır. Bkz. Abdullah CEYHAN, *Sırât-ı Müstakîm ve Sebilürreşad Mecmuaları Fihristi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991). Bu eserde bulunan hatalar ve eksiklikler giderilerek çok kapsamlı bir çalışma ile Suat Mertoğlu tarafından yeni bir fihrist ve dizin çalışması yapılmıştır. Bkz. M. Suat Mertoğlu, *Sırât-ı Müstakîm Mecmuası Açıklamalı Fihrist ve Dizin* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2008).

⁵ Sırât-ı Müstakîm Dergisi'nde kadınlarla alakalı yapılan çalışmalar için bkz. Kerim Bayram, *II. Meşrutiyet Dönemi Yayın Organlarından Sırât-ı Müstakîm'de Kadın ve Aile* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010) ; Ayşegül Eskikurt, *II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Modernleşmesinin Kadınlara İlgili Ayetlerin Yorumlarına Yansımaları* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007) ; Suat Mertoğlu, *Osmanlı'da II. Meşrutiyet sonrası Modern Tefsir Anlayışı (Sırât-ı Müstakîm / Sebilürreşad Dergisi Örneği: 1908-1914* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001);

Rumeysa Sarımermer, *Sırât-ı Müstakîm Dergisi'nde İslamcı Münevverlerin Kadın Algısı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁶ M. Suat Mertoğlu, *Sırât-ı Müstakîm Mecmuası Açıklamalı Fihrist ve Dizin*, (İstanbul: Klasik Yayınları 2008),10.

⁷M. Ertuğrul Düzdağ, *Sırât-ı Müstakîm Sebilürreşad Külliyyatı Neşri* (İstanbul: Bağcılar Belediyesi Yayınları, 2013), 1/XVII, erişim : 6 Mart 2024,

https://www.bagcilar.bel.tr/Files/eKitap/siratimustakim_sebilurresad/urkce/cilt_1.pdf (Ertuğrul Düzdağ tarafından neşredilen bu eser Sırât-ı Müstakîm ve Sebilürreşad eserlerinin Osmanlıca asıl metni ve transkripsiyonlu olarak Türkçe haline ulaşmasına vesile olmaktadır. 25.cildine ulaşan eserin Osmanlıca neşri tamamlanmıştır. Eserlere <https://www.bagcilar.bel.tr/BBImages/Slider/Image/siratimustakimvesebilurresad.pdf> adresinden ulaşılabilir.

⁸ Mertoğlu, *Sırât-ı Müstakîm Mecmuası*, 14.

⁹ "ed-Dinü'n-Nasiha", *Sırât-ı Müstakîm Dergisi*, (30 Şaban 1326), 1/1, 1.

¹⁰ Stubbe, "İslâmiyet'in Zuhur ve Terakkisi ve Hayat-ı Hazret-i Muhammed", çev. Mardinizâde Ârif, *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* 5/105 (4 Ramazan 1328): 8 ; "Tefsir-i Süre-i İhlas li-İbn Sina", çev. Şerefeddin *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* 5/106 (11 Ramazan 1328): 21-25 ; Victor Cousin, "Adl ü İhsan", *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* 5/110 (9 Şevval): 90-91 ; ez-Zebîdî, "Et-Tecridü's-Sarih li-Ehâdisi'l-Câmi'i's-Sahih", çev. Ahmed Naim, *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* (20 Zilhicce 1328) 5/120: 257-261; Şeyh Muhammed Abduh, "Hadika-i Fikriyye", *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* (4 Safer 1327) 2/27.

¹¹ Mertoğlu, *Sırât-ı Müstakîm Mecmuası*, 15.

¹² Adem Efe, "Uzun Soluklu İslamcı Bir Dergi: Sebilürreşad", Marife 8/2 (2008), 160.

Yusuf (ö.1935), Ispartalı Hakkı (ö.1923), İbrahim Alaeddin (Gövsâ) (ö. 1949) , Halil Nimetullah (ö.1957), İsmail Gasprinski (ö.1914), Midhat Cemâl (Kuntay) (ö. 1956), Kazanlı Ayaz (İshakî) (ö.1954) gibi İslâmcı olmayan ya da ilk zamanlar İslâmcı olarak değerlendirilse de daha sonra farklı siyasi görüşleri tercih eden isimler de bulunmaktadır.¹³

Dergide düşünce olarak Müslümanların içinde buldukları siyasi, ekonomik ve ahlaki problemlerin kaynağının İslam değil, Müslümanların dini yanlış anlaması ve uygulaması olduğu savunulmaktadır. Dergide sadece problemler ortaya konulmayıp, çözüm yolları üzerinde de durulmaktadır.¹⁴ Bu bağlamda batı ilmi ve kültürünün birbirinden ayrılarak, batıdaki teknolojik gelişmelerin takip edilmesi ancak kültüründen uzak durulması gerektiği vurgulanmıştır.

Mevcut problemlerin çözüm yolunun eğitim sisteminin düzeltilmesinden geçtiği vurgusu da dikkat çekmektedir. Bu bağlamda modern bilime dair derslerin ve yabancı dil tahsilinin önemi üzerinde durularak medreselerin ıslahı,¹⁵ eğitimin teorik alandan pratik alana ilerlemesi, kadının eğitiminin oturması gereken zemin konularında makaleler yayınlanmıştır.

Bölüm içerikleri incelendiğinde dünya genelinde İslami uyanış amaçlanarak İslam birliğinin savunulduğu görülmektedir. Kardeşlik, cihat, ittihat, terakki, kardeşlik kavramları üzerinde durularak, Müslümanların daha çok çalışmasını temin için ilme teşvik gibi konular ağırlıklı olarak işlenmiştir.¹⁶ Dönemin ayırıcı niteliklerinden olan hürriyet, uhuvvet (kardeşlik), müsavat (eşitlik) kavramları da yorumlanmıştır. Müslümanları birleştirmek için yapılması gerekenler, İslam- bilim arasındaki çatışma meselesi, İslam toplumunun ilerlemesi için gerekli usul ve esasların ortaya konulması, din-dünya, din-devlet ilişkisi ve bu çerçevedeki problemlerin çözümü gibi konular tartışılmıştır.¹⁷

Derginin önemli içeriklerinden biri de kadın ve aile meselesidir. Toplumu inşa eden en önemli kurumlardan olan aile yapısının kuvvetlendirilmesi için kadın ve çocukların eğitimi üzerinde durulmuştur. Dönemin gündem maddelerinden olan “hürriyet” konusu içinde, “kadın hürriyet”ine¹⁸ dair eleştirel yazılar yayınlanmıştır. Kadının tesettüre riayetsizliği, kadınların Batı tarzı hürriyete özenmesi, kadın-erkek karışık ortamlarda kadının çalışması¹⁹ ve kadınlarla erkeklerin bir arada eğlence ortamında bulunması,²⁰ kadına dair eleştirilen hususlardandır.

Dergide tefsir ve vaazlar da Necâib-i Kur’âniyye , Mu’cizat-ı Kur’âniyye başlıkları altında okuyucuya sunulmuştur. Mevâ’iz (vaazlar) bölümünde Ayasofya Camii’nde, Manastırlı İsmail Hakkı’nın verdiği vaazlar, Sirozlu H. Eşref Edib tarafından yazılarak yayınlanmıştır²¹. Fıkıh, siyaset, iktisat ve sosyal meselelerle alakalı vaazlar dergide büyük yer tutmaktadır. Bu vaazlar tüm Dünya Müslümanlarının ortak gündemini oluşturması açısından da önem arz etmektedir.

Matbuat bölümünde dünya Müslümanlarından haberler paylaşılmış, İngiliz ve Fransız gazetelerinden iktibaslar yapılmıştır. Yabancı muhabirlerden ve okuyuculardan gelen mektuplara da yer verilmiş, derginin dördüncü cildinin 120. sayısından itibaren “Mekâtib”²² bölümü oluşturulmuştur.

Dergide aynı zamanda şiirler de yayınlanmıştır. Mehmet Akif Ersoy’un Safahat ismiyle kitaplaşan şiirlerinin büyük bölümü ilk olarak “Safahat-ı Hayattan”²³ başlığıyla bu dergide yayınlanmıştır.

Sırât-ı Müstakîm Dergisi’nde Kadının Sosyal Hayatına Dair Meseleler

II. Meşrutiyetle beraber yayın hayatının zenginleşmesi, toplumsal problemlerin gündeme taşınmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda Sırât-ı Müstakîm Dergisi’nde, kadınlarla alakalı meseleler yoğun olarak işlenmiş ve Müslüman kadının görev ve sorumlulukları, çalışma hayatına katılması, eğitimi, kadının hürriyeti, sosyal hayattaki konumu, kadına boşama hakkının verilmesi konuları üzerinde durulmuştur.

Sanayi Devrimi’yle birlikte özellikle Batı ülkelerinde kadının çalışma hayatının içine girmesi onu evinden ve ailesinden uzaklaştırmış ve hürriyet tartışmalarıyla bu konu Osmanlı münevverlerinin de gündemine girmiştir. Kadının sosyal hayattaki konumunun tartışıldığı o dönemde Sırât-ı Müstakîm’de kadın ve aile üzerine çok sayıda makale yayınlanmıştır.

Dergide kadınlarla alakalı meseleler incelendiğinde, kadın ve erkek cinslerinin farklılığı üzerinde durulduğu görülmüştür. Muhammed Ferid Vecdi, kadın ve erkek arasındaki fizikî farklılıklar üzerinde durarak, bu farklıların kadın ve erkeğin aynı “meydân-ı müsâbakada” birbirlerine rakip gibi yaratılmadıklarını açık şekilde gösterdiğini söylemiştir.²⁴ Yazar, toplumda kadın ve erkeğin konumu ve yeteneklerinin farklılığını ortaya çıkararak, her cinsin yaratılışlarının gereği olan görev ve sorumlulukları yerine getirerek kıymetleneceğini vurgular.

¹³ Mehmet Savan, “II. Meşrutiyet Döneminde Sırât-ı Müstakîm Mecmuası Örneğinde İslamcıların İktisadî Görüşleri (1908- 1912)” (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 27.

¹⁴ Efe, “Uzun Soluklu İslamcı Bir Dergi: Sebilürreşad”, 171-173.; bkz. Musa Kâzım, “Hürriyet- Müsâvât”, *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* (14 Şa’ban 1326) 1/3: 36. ; Manastırlı İsmail Hakkı, “Mevâ’iz”, *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* (5 Muharrem 1327) 1/23: 368 ; Edhem Nejat, “Çocuğun Terbiyesinde Valide”, *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* (14 Ramazan 1329) 7/157: 13-14 ; Edhem Nejat, Neden Muallim Yetiştirilmiyor”, *Sırât-ı Müstakîm Dergisi*, (28 Şabanı’l- Muazzam 1329) 6/155: 390-391.

¹⁵ Medreselerin İslahı ile alakalı yapılan çalışmalar için bkz: Zeki Salih Zengin, *II. Meşrutiyet Döneminde Medreselerin İslahı Hareketleri ve Din Eğitimi (1908-1918)*, (Kayseri, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993) ; Süleyman PAK, *Sebilürreşad ve Sırât-ı Müstakîm Dergilerinde Çıkan Eğitimle İlgili Yazıların Tesbit ve Tahlihi*, (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995).

¹⁶ Suvat Mertoğlu, *Osmanlı’da II. Meşrutiyet sonrası Modern Tefsir Anlayışı (Sırât-ı Müstakîm / Sebilürreşad Dergisi Örneği: 1908-1914* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001), 538.

¹⁷ Efe, Sebilürreşad, 253 .

¹⁸ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını Üçüncü Fasıl”, çev. Mehmet Akif , *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* (28 Şaban 1326) 1/5: 76-79.

¹⁹ Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* (26 Ramazan 1326) 1/9: 139-142.

²⁰ “Direkterarası’nda Hanımların Otomobile Gece Piyasaları”, *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* (11 Ramazan 1328) 5/106: 26-28.

²¹ Sirozlu H. Eşref Edib, “Mevâiz”, *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* (30 Receb 1326) 1/1: 7.

²² “Mekâtib”, *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* (12 Şa’ban 1328) 4/120: 414.

²³ Mehmet Akif, “Safahât-I Hayattan”, *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* (30 Receb 1326) 1/1: 3.

²⁴ Musa Kâzım, “Hürriyet-Müsavat”, *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* (30 Receb 1326) 1/1: 1-3; Ferid Vecdi, “Müslüman Kadını”, çev. Mehmet Akif , *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* (21 Şaban 1326), 1/4: 57.

Kadını, neslin çoğalmasının vasıtası olan şerefli bir varlık olarak tanımlayan Ferid Vecdi, kadını kemale eriştirecek vazifeyi çocuk yetiştirmek olarak belirtir.²⁵ Kadın ev dışındaki işlerle meşgul olduğunda aslı vazifesi olan çocuk yetiştirmeyi hakkıyla yerine getiremez. Çünkü hamilelik, doğum, emzirme gibi dönemlerde kadının çalışması kadın için meşakkattir. Hem çalışıp hem çocuklarını yetiştirmeye çalışmak ise kadını zor durumda bırakacaktır.²⁶ Kadının erkeklerle aynı şartlar altında çalışması da birbirinden farklı niteliklere sahip bu iki cinsten kadın için bedenden ve ruhen zorluk oluşturacaktır.²⁷ Kadın ruhunda bulunan incelik, rahmet ve şefkat duyguları, çalışma hayatındaki rekabet ortamında kadının letafetini kaybetmesine sebep olacaktır.²⁸ Öyleyse kadına düşen görev, temel vazifesi olan çocuk terbiyesine dair incelikleri en iyi şekilde öğrenmektir.

Kadınların eğitimi konusunda Musa Kazım (ö.1920), Kolağası Niyazi (ö.1913), Ferid Vecdî (ö.1954), Edhem Nejat (ö.1921), Nezihe Muhlis (ö.1958) yazılar yazmıştır. Musa Kazım, en büyük faziletin ilim ve marifet olduğunu ifade eder. Kazım'a göre, ilim tahsili kadınlar için de gereklidir, çünkü cahil bir kadın ev işlerinde ve çocuk yetiştirmede uygun usulleri bilemez. Fakat erkekler hakkında bile herkesin bütün ilimleri öğrenmesi mümkün değil iken kadınlar için bunun maslahat olmadığını aşikâr olduğu görüşündedir.²⁹ O'na göre, kadın isterse evlendikten sonra daha fazla ilim öğrenebilir.³⁰

Kolağası Niyazi, "kızlarımızı memleketimiz dâhilindeki ecnebi müesseselerine ulûm-ı dîniyyeyi, ahkâm-ı şer'iyeyi mükemmelen öğretmeden göndermekten kat'iyen hazer edelim."³¹ ifadelerini kullanmıştır. Onun bu konuya bakışı Batılı tarzda eğitim veren okulların yanlış etkisiyle yetişen yeni nesli korumayı hedeflemektedir. Kendi dil ve kültürünü öğrenmeden alınacak yabancı eğitimin nesillere zarar vereceği düşüncesindedir.

Nezihe Muhlis'e göre en önemli görev iyi bir anne ve eş olarak aile saadetini tesis etmek ve vatana faydalı nesiller yetiştirmektir. Bu açıdan kadının eğitimi söz konusu olduğunda asıl dikkat edilmesi gereken husus annenin eğitimidir. Burada nesli yetiştirecek eğitimciye de dikkat çekilir. Yabancı mürebbiyeler elinde yetiştirilen nesillerin vatana fayda vermeyeceği, ancak iyi bir terbiye alan nesillerin donanımlı nesiller yetiştireceği görüşündedir.³²

Tahirü'l-Mevlevî gelecekte çocuk eğitimi vazifesi üstlenecek kızların eğitimi için yeteri kadar mektebin bulunmadığından şikâyetçidir. Ayrıca yakın zamanda Daruşşafaka'ya açılacak kız şubesinin öneminden bahseder. Bu okulları, "...Milletin öksüz ve yetim yavrularına, etfâl-i memleketin hâlen ve istikbâlen

sokaklarda sürünmeye mahkûm kalmış olanlarına âgüşunu açacak, onları sine-i merhametinde besleyip büyütecek"³³ ifadeleriyle niteler. Böylece bu okul sayesinde öksüz ve yetim kalan, sokaklarda büyüme zorunda kalan memleketin çocuklarına kucak açılacak, çocukların devlet himayesinde merhamet ile büyümesine vesile olunacak, gelecekte Müslüman kadını, Osmanlı hanımı olacak kızların kız okulları vasıtasıyla yetişeceği ümidini ifade eder.

Edhem Nejat'a göre, "milletler çalışkan, daima dinç, daima genç, müteşebbis, cesür adamlara mâlik olmak için iyi vâlidelere, vâlidelik bilir, terbiye görmüş vâlidelere muhtaçtır."³⁴ Kadınlara iyi bir eğitim verebilmek ve iyi bir anne olmalarını sağlayabilmek için kız okullarının açılması gerekmektedir. O'na göre bir milletin ilerlemesi kadınlardan başlar ve sadece erkekler vasıtasıyla sağlanan gelişme dipsiz ve koftur. Aynı zamanda kadınlar düşünülmeden yapılan bir ıslahatta temeli zayıf bir binanın başka yönlerini kuvvetlendirmeye benzer.³⁵ Kadınların eğitimi için de kız okullarının açılması gerekmektedir. Yeteri kadar okul olmadığı için kız çocuklarının eğitiminin ilerleyememesi gelecek nesillerinde yetişmesi önündeki en büyük engel olarak görülür.³⁶ Kız mekteplerinin sayısının az olmasının yanında eğitim programının revize edilmesi de gerekmektedir. Rüştiyelerin programına ulûm ve terbiye-i dîniyye, terbiye-i etfâl, Osmanlı lisanı, hıfzıssıhha, çocuk büyütme, yemek pişirmek terbiye-i bedeniyeye (jimnastik), idare-i beytiyye, hesap, tarih, coğrafya gibi dersler de eklenmelidir. Böylece kız okulları, memlekete faydalı nesiller yetiştirilmesine katkı sağlamış olacaktır. Edhem Nejat, "Kızları ev kadını yapmak, mes'ûd âileler teşkil etmek için terbiye edecek mekteplerin çoğalmasını"³⁷ takdire şayan bir gelişme olarak nitelendirir.

Ayrıca dergide yazar belirtilmeksizin genel bir kanaati ifade eden, "Biz çocuklarımızı terbiye etmek, hakkıyla vatanperver sıfatına lâyık olacak, vatan-ı azizi fedakârâne müdâfaa edecek evlâd yetiştirmekle meşgulüz, politika ile iştiğal etmeye vaktimiz yoktur"³⁸ cümleleri yer alır. Böylece, kadının, temel vazifesinin yeni nesli yetiştirmek olduğu vurgulanmaktadır.

Kadının sosyal hayattaki konumuyla alakalı yazılar da mevcuttur. Ailenin kurulması ve korunmasında kadının rolü üzerinde durularak çeşitli görüşler okuyucuyla paylaşılmıştır. Musa Kazım'a göre ailenin saadeti ev içi ve ev dışı işlerin hakkıyla yerine getirilmesine bağlıdır ve bu görevleri tek bir kişinin yerine getirebilmesi mümkün olmadığından eşler arasında görev paylaşımı yapılması gerekir. "Vezâ'if-i beytiyyeyi zevceye, vezâ'if-i hâriciyyeyi de zevce tahmîl lâzım gelir."³⁹ diyerek evin iç işlerinin sorumluluğunu kadına yükler. Musa Kâzım, "Zîrâ

²⁵ Ferid Vecdî, "Müslüman Kadını", 57-58.

²⁶ Ferid Vecdî, "Müslüman Kadını", 60.

²⁷ Ferid Vecdî, "Müslüman Kadını", *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* (28 Şa'ban 1326) 1/5: 77-78.

²⁸ Ferid Vecdî, "Müslüman Kadını", *Sırât-ı Müstakîm Dergisi*, 1/ 5, 79.

²⁹ Musa Kazım, "Hürriyet- Mûsavat", *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* (14 Şa'ban 1326) 1/3: 36.

³⁰ Kazım, "Hürriyet- Mûsavat", 37.

³¹ Kolağası Niyazi, "Kahramân-I Hürriyyet-ü Fazilet Niyâzi Beyefendi Tarafından Risâlemize İhdâ Buyurulmuştur:" *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* (5 Ramazan 1326) 1/ 6: 84.

³² Nezihe Muhlis, "Terbiye-i İnas Etrafında", *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* (9 Haziran 1307) 6/ 146: 249.

³³ Tahirü'l-Mevlevî, "Nâfi' Ve Mühim Bir Teşebbüs", *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* (21 Temmuz 1327) 6/152: 349.

³⁴ Edhem Nejat, "Neden Muallim Yetiştirilmiyor", *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* (18 Ağustos 1327) 6/155: 390.

³⁵ Edhem Nejat, "Kız Mektep", *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* (18 Ağustos 1327) 7/156: 408.

³⁶ Edhem Nejat, "Neden Muallim Yetiştirilmiyor", 6/155, 391.

³⁷ Edhem Nejat, "Kız Mektepleri", 409.

³⁸ "Sâhibe-i İffet Ümmehât-ı İslamiyye'nin Enzar-ı Dikkatine", *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* (9 Haziran 1307) 6/146: 249.

³⁹ Musa Kâzım, "Hürriyet-Mûsavat", *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* (7 Şaban 1326) 1/ 2: 21.

kadınların hilkat-i asliyyelerindeki nezâket ve zarâfet iktizâsınca onların bir takım ef'âl-i şâkkadan ibâret olan umur-ı hâriciyye ile iştiğalleri muvâfık-ı hikmet ve maslahat olmayacağı"⁴⁰ ifadesiyle, kadının ev dışındaki zorlu işleri yapmasının kadının yaratılışındaki hikmete aykırı olacağı görüşündedir. Erkek, eşinin ve çocuklarının nafakasını ve ihtiyaç duydukları şeyleri temin etmekle mükellef olduğu halde kadın buna mecbur değildir. Eşi vefat eden kadının babası, kardeşi, yakınları ve bunlar da yoksa devlet onun geçimini sağlamak zorundadır.⁴¹

Musa Kazım, yazılarında kadının erkeklerle karışık ortamda bulunarak, kadını çalışma hayatında bulunmasında hikmet ve maslahat olmadığını savunmuş, kadının evini ihmal ederek farklı işlerle meşguliyetinin aile birliğinin bozulmasına sebep olacağını ifade etmiştir.⁴² Bu gibi hususları örnek gösteren Kazım, kadının Batı tarzında bir çalışma hayatı içine girmeye ihtiyacının olmadığını düşünür.

Mehmed Fahreddin, kadının tesettürüne dair yazısında tesettür ayetlerinin tefsir ve tercümesini yapar⁴³ ve ardından Allah ve Resulüne iman eden her kadının bu iman gereği emirlere riayet etmesi, tesettüre dikkat etmesi, aile yuvasına sahip çıkması, çocuklarının eğitimi ve ev işlerinin düzeni ile meşguliyetle ancak hayatından zevk alacağını ifade eder.⁴⁴

1910 yılında Şeyhü'l-İslâmlık makamına getirilecek olan Musa Kazım⁴⁵ da tesettüre dair yazılar yazmıştır. Müslüman kadınlarının kadınlar arasında en yüksek mertebeye olduğu, İslam adetlerinin kadın fitratına son derece uygun olduğunu belirtmiştir.⁴⁶ İslam kadınları, esir değil hürdür. Tesettür ile kadınların hakları korunmuş ve böylece onlara yakışan hal üzere dünya nimetlerinden istifadesi sağlanmıştır. İslam'ın emirlerinin tümü faydalı olduğu gibi, yasaklanan her şeyde muzırdır. Bu emirlerden biri tesettürdür. Saçlar dâhil vücudun zinetten ari bir şey ile dikkat çekmeyecek bir örtü ile örtmek gerekmektedir.⁴⁷ Musa Kazım aynı zamanda tesettürü, toplumu ilgilene bir mesele olduğunu dile getirir ve tesettüre riayetsizliklere göz yumulmamasının gerektiğini ifade eder. Devletin dini Kanun-i Esasi'de İslam olarak belirtildiğine göre her Müslüman bu ahkama mecbur ve devlette bu konuda gerekli tedbirleri almakla mesuldür.⁴⁸

Kadınlarla alakalı gündeme gelen diğer bir meselede Musa Kazım'ın ifadesiyle "Emr-i talakın zevcenin yedine verilmesidir."⁴⁹ Boşanma hakkının kadına verilmesi Kazım'a göre bazı sebeplerle sakıncalıdır. Kazım'a göre, kadınlar yapıları gereği çabuk öfkelenedikleri için küçük şeylerden etkilenebilirler. Kadınların çoğunluğu ise önemsiz bir konudan dolayı hemen boşanmak isteyebilir ve sonradan da pişman olabilirler. Bu yüzden Kazım'a göre, talak kadınların elinde olsaydı aile bağlarını devam ettiren çok az aile kalırdı ve dünyanın dengesi bozulurdu. İkinci

olarak, kadına boşama hakkı verilmesi ona hakimiyet vermek demektir. Ailenin tüm işleriyle mükellef olan erkeğin elinden bu hak alınıp kadına verilmesi akl-ı selim bir iş değildir.⁵⁰ Kazım, kadına boşama hakkının verilmesini tasvip etmemekle beraber, "emr-i talak" kadına verilerek yapılan nikah akdinin sahih ve muteber olacağını ifade ettiği anlaşılmaktadır.

Musa Kazım kadının "tenezzühü"ne, gezmesine dair görüşlerini de belirtmiştir. Kazım'a göre, kadınlar da erkekler gibi mesire yerlerine gidebilir, toplantılar düzenleyerek hem cinslerine konferans verebilir ve müzakerelerde bulunabilir. Şeriat buna engel olmaz. Musiki icrasında da "edeb-i dîni ve terbiyye-i millîye" dikkat etmek şartıyla kadınla erkek arasında bir fark yoktur.⁵¹

Dergide kadının sosyal hayata katılımı sonucu ortaya çıkan bazı olumsuz durumların da genel manasıyla eleştirildiği görülmektedir. Derginin üçüncü cildinde Daru'l Hilafe makamınca yayınlanan "Adab-ı umumiyyeye riayet" başlığı kadın erkek ilişkilerindeki değişimi göstermesi açısından önemlidir. Bu uyarıda kadın ve erkeklerin umuma açık yerlerde Müslüman Osmanlı kadınının terbiyesine uygun olmayacak şekilde davranış sergilemeleri durumunda zabıta tarafından uyarılacakları ifade edilmiştir. Uyarılara itibar etmeyenlerin hakkında ise kanuni işlem yapılacağı belirtilmiştir. Mesire yerlerinin de bu karar neticesinde kadın ve erkek ayrı olacak şekilde düzenlendiği halka duyurulmuştur.⁵² Yine çarşı pazarda açık şekilde gezen kadınların velilerinin hakkında ceza-i işlem yapılacağı belirtilmiştir.⁵³

Dergide kadınların tesettürüne dair bir uyarı da,

"Kadınlarımızın kıyâfetleri hele seyir mahallerinde erkekler içerisinde düşüp kalkmaları o kadar çirkin manzara teşkil ediyor ki dînine muhabbeti riâyeti olan bir kısım ehl-i İslâm eyyâm-ı ta'filiyyede tenezzühe çıkıp da mugâyir-i merzî ahvâli görüp müteessir ve dil-hûn olmaktan ise evinde imrâr-ı vakt etmeyi tercih ediyor."⁵⁴

İfadeleridir. Toplumsal değişimin bir etkisi olarak kadınların tesettürden uzaklaşıp erkeklerle bir arada bulunması insanları o kadar rahatsız etmeye başlamıştır ki, tatil günlerinde dinlenmek ve dışarda vakit geçirmek isteyenlerin gördükleri manzaralardan rahatsız olup evden çıkmamayı tercih edecek duruma geldikleri ifade edilmiştir.⁵⁵

Ferdi Vecdî'nin Sırât-ı Müstâkim Dergisi'ndeki Yazıları ve Tesettür

18.yüzyıl'da Avrupa'da başlayan değişim hareketleri Osmanlı Dönemi'nin aydınlarının düşüncelerini ve kadına bakışını etkilemiştir. Meşrutiyet dönemiyle başlayan basın yayın organlarındaki çeşitlilik, Avrupalı kadının

⁴⁰ Kâzım, "Hürriyet-Müsavat", 22.

⁴¹ Kazım, "Hürriyet-Müsavat", 37.

⁴² Kazım, "Hürriyet-Müsavat", 21.

⁴³ El-Ahzâb 33/32-33.

⁴⁴ Mehmed Fahreddin, "Medeniyet-İ İslâmiyye'den Bir Sahîfe Yahud Tesettür-İ Nisvân", *Sırât-ı Müstakim Dergisi* (16 Haziran 1327) 6/147: 261.

⁴⁵ Ferhat Koca, "Mûsâ Kâzım Efendi", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi(Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/221.

⁴⁶ Musa Kazım, *Hürriyet-Müsavat*, 1/ 4, 53.

⁴⁷ Musa Kazım, *Hürriyet-Müsavat*, , 20-22.

⁴⁸ Musa Kazım, *Hürriyet-Müsavat*, 1 / 2, 21.

⁴⁹ Musa Kazım, *Hürriyet-Müsavat*, 1/5, 69

⁵⁰ Musa Kazım, 1 /5, 70.

⁵¹ Musa Kazım, 1 /4, 53.

⁵² Daru'l Hilafe, "Adab-ı Umumiyyeye riayet", *Sırât-ı Müstakim Dergisi* 7 Ağustos 1325) 3/53: 216.

⁵³ "Tesettüre Riayet", *Sırât-ı Müstakim Dergisi* (3 Eylül 1325) 3/54: 32.

⁵⁴ İmza Mahfuzdur, "Avrupa'da Talebemiz: İstanbul'da Tesettür – İşret-i Aleniyye", Daru'l Hilafe, "Adab-ı Umumiyyeye Riayet", *Sırât-ı Müstakim Dergisi* (15 Cemaziyelahir 1328) 4/94: 282.

⁵⁵ İstanbul Vilayeti, "Tesettüre Riayet", *Sırât-ı Müstakim Dergisi*, 3 Eylül 1325) 3/54: 32.

yaşantısını Osmanlı kadınına tanıtılmasına ve kadına bakışta değişime neden olmuştur.⁵⁶ Meşrutiyetin ilanından sonra hem kadın derneklerinin sayısında büyük bir artış olmuş, hem de basın yayın organlarıyla kadınlarla alakalı meseleler, kadının tesettürü, eğitimi gibi konular tartışılmaya başlanmıştır.⁵⁷ Tesettürün şeklinde değişimlerin olduğu ve tesettürden uzaklaşmaların başladığı bu dönem aynı zamanda Sırât-ı Müstakîm Dergisi'nin yayın hayatına başladığı zamanlardır. Toplumun ve kültürün değişmesinin sonucu olarak görülen İslam ve tesettürden uzaklaşmanın önüne geçebilmek için yazarlar kadın konusu üzerinde yoğunlukla durmuştur. Sırât-ı Müstakîm Dergisi'nin kurucularından olan M. Akif Ersoy, Ferid Vecdî'ye ait olan "Müslüman Kadını" eserinin tamamını tercüme ederek dergide neşretmiştir. Makalenin bu bölümünde "Müslüman Kadını" yazı dizisini inceleyip Ferid Vecdî'nin özellikle tesettüre dair görüşlerine yer vereceğiz.

"Müslüman Kadını" Yazı Dizisi

Sırât-ı Müstakîm Dergisi'nin yayın hayatına başlamasıyla beraber ikinci sayıdan itibaren tesettür konusu üzerinde durulduğu görülmektedir. "Hürriyet-Müsavât" konularının gündemde olduğu dönemde bazı kadınlar tesettürden uzaklaşmaya başlamış ayrıca tesettürü insanlar arasında kıymetsiz göstermeye çalışanlar olmuştur.⁵⁸ Bu hususlar eleştirilirken aynı zamanda "Müslüman Kadını"nın taşınması gereken nitelikler de yazarlar tarafından halka anlatılmıştır. Mehmet Akif Ersoy, Ferid Vecdî'nin kaleme aldığı Müslüman Kadını yazı dizisini bu süreçte yayınlamaya başlar.

Mısır asıllı Muhammed Ferid Vecdî⁵⁹ tarafından Arapça olarak yazılan eserin asıl adı "*el-Mer'etü'l-Müslime*" dir. İslâm'ın kadına bakışını eleştirmek için Kasım Emin⁶⁰ tarafından yazılan "*el-Mer'etü'l-cedide*" yani "*Yeni Kadın*" adlı esere reddiye olarak kaleme alınmıştır. 1902 yılında yazılan eser, Mehmet Akif Ersoy⁶¹ tarafından Osmanlıca'ya tercüme edilmiştir. Derginin birinci cildinin üçüncü sayısından ondokuzuncu sayısına kadar aralıksız olarak her hafta yayınlanmaya devam edilmiştir. Mehmet Akif Ersoy, tercümesine başlarken şu ifadeleri kullanır.

"Müslüman kadının erkekten kaçmasını garblılar ötedenberi dillerine dolamış iken son zamanlarda bu adet şarklıların da hoşuna gitmemeye başladı. Bizim kadınlarımız da nisvan-ı garb gibi olsa, erkeklerle bir arada yaşasa, evlerde kapanıp kalmasa da sanayi'e süluk etse gibi temenniler birçok ağızlardan işitilir oldu. Kazım Efendi hocamız geçen haftaki makalelerinde bu gibi metalibin ma'kul olmadığını söylediler. Vaktiyle Mısır'da da aynı mes'ele meydan-ı münakaşaya çıkmış, mesturiyyetin aleyhinde, lehinde, yazılar yazılmıştı.

Muhlifinin en şiddetlisi Kasım Emin Bey idi. Bu zat *el-Mer'etü'l-Cedide*, *Tahriru'l-Mer'e* namında iki eser neşretti. Bittabi ağır ağır mukabeleler gördü. Biz o zaman

Ferid Vecdî'nin -bugün Mısır Cem'iyet-i Milliyyesi re'isidir- müdafa'asını görmüş, hatta tercüme etmiş idik; bu nüshadan itibaren neşrine başlayacağız. Kendimizden de birkaç söz söylemek isterdik; lakin tercüman olacağımız zat mes'eleyle etrafıyla tedkik etmiştir. Onun için sözü ehline bırakmayı daha münasib gördük"⁶²

Her hafta düzenli olarak yayınlanan bu yazı dizisinde kadının mahiyeti, kadının fitratı ve ona takdir edilen görevler, kadının hürriyeti, kadın ve erkek cinsi arasındaki farklar, kadının ev dışı işlerde çalışmasının sakıncaları konuları üzerinde durulur. Kadının tesettürü ise en yoğun işlenen meseledir. Derginin onuncu sayısından on dokuzuncu sayısına kadar tesettürün gerekliliğine dair ilmi ve fitrî açıklamalara yer verilmiştir.

Ferid Vecdî "Müslüman Kadını" makalesini iki amaçla yazdığını açıklamaktadır:

"1. Tesettüre taraftar olan cenahı takviye etmektir, taki müdafa'alarında son dereceye kadar sebat etsinler, hakkın kendi taraflarında olduğunu, bu alemde görülen bütün hareketin bidayette seyri ne kadar muhtelif olursa olsun, nihayet fitrat-ı insaniyyeye muvafık olan cihete teveccüh edeceğini, fitratın ise bizim dın-i metnimizden ibaret olduğunu anlasınlar.

Vakı'a hayat-ı maddiyye sibat-gahında sairlerinden geride bulunuyorlarsa da bu hal kendilerinde bir illet-i unsuriyyenin mevcudiyetinden değil, az bir mücahede ile za'il olacak bir arazın bulunmasındandır. Bina'en-aleyh bu nazardan onlar insaniyyetin yüzünü karartan, fitrat-ı beşeriyyeyi birçok cihetlerinde mesh ü tağyir eden şu medeniyet-i maddiyye ashabından daha ziyade beka-pezir olmaya salihdirler. Zaten berikilerin hareketleri mensub oldukları milletlerde öyle bir takım emraz-ı ictima'iyye hudusüne sebep olmuştur ki bu hal ile uzun müddet bekaları muhaldir.

2. Tesettürün aleyhinde bulunan ihvanımızı şuna ikna eylemekdir ki bizim bu müdafa'amız ne sa'ika-i ta'assubdan, yahud te'sir-i adata inkıyatdan, ne de heves-i taklide teba'iyetden değildir, ancak fitrata tarafdarlıktan, bir de bir hakk-ı sarihe mu'in olmakdan ileri gelmiştir ki o fitrat, din-i İslâmın kendisi, o hakk-ı sarîh ise müslümanların bütün bu alemde olan nasibleridir."⁶³

Böylece Vecdî tesettür taraftarlarına destek olmak amacıyla eseri yazdığını ifade etmiştir. Tesettürü savunanlar hakkın kendi taraflarında olduğunu bilerek davalarında sebat etsinler, tüm meselelerin insan fitratına uygun tarafa döneceğini ve fitratın da İslam olduğunu bilsinler istemiştir. Tesettürü savunanlar, maddî gelişmeler açısından diğer medeniyetlerden geride bulunsun da fitratın korunması açısından tesettür taraftarları daha kalıcı olacaktır. Tesettür karşıtlarına verilen cevaplar ise bir taassubun neticesi değil yine fitratın yani İslam'ın tarafında olmak ve Müslüman toplumların hak ettiği konuma erişmelerinde onlara yardımcı olmaktır.

Ayrıca şu hususlar üzerinde de durulduğu görülür: Kadın ve erkek fizyolojik, biyolojik ve duygusal yönden

⁵⁶ Melek Öksüz, Tesettür Tartışmalarının Dünü: II. Meşrutiyet Dönemi, "*Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*," 7/4, (2012), 467-487.

⁵⁷ Cihan Aktaş, Kılık Kıyafet ve İktidar: Tanzimattan Günümüze, (İstanbul: Nehir Yayınları, 1991), 52-91.

⁵⁸ Musa Kazım, 1/ 2, 22.

⁵⁹ Yusuf Şevki Yavuz, "Ferid Vecdî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 393-395.

⁶⁰ Fethî En-Neklavî, "Kasım Emin", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 541-542.

⁶¹ M.Orhan Okay-M.Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Akif Ersoy", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 432-439.

⁶² Mehmet Akif Ersoy, "Bir iki söz", *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* (14 Şa'ban 1326) 1/3: 42.

⁶³ Vecdî, "Müslüman Kadını", 1/19, 303-304.

birbirine eşit olmayan, her biri kendi fitratına uygun şartlar için yaratılan cinslerdir. Kadının kemali, güç ya da bilgisiyle ölçülmez. Onu erkeklerden ayıran en temel vasıf “dikkatli ve faal olan şuuru, son derecede ince his ve temayülleri ile bunların hepsinin üstünde olmak üzere, hayır yolunda canını bile feda edivermeye götüren kabiliyetidir.”⁶⁴

Vecdî'ye göre kadın, kendi cinsinin kemal niteliklerini ancak iyi bir eş ve iyi bir anne olduğunda ortaya çıkarabilir. Erkek işleri sayılan fabrikada çalışmak gibi meşakkatli işlere zorlanması kadının fitrî melekelerinin zayıflamasına yol açar. Kadının eğitiminin önemine de değinen yazar, Batılı tarzda uygulanan eğitim modelinin kadın için uygun olmadığını belirtir.⁶⁵ Tesettür tüm insanlar için özellikle de kadınlar için gereklidir çünkü tesettür kadının hürriyetinin güvencesidir İslam'ın kadın için koyduğu hükümler fitratına uygundur ve Müslüman kadını bu vasıfları taşıdığına fitratına uygun hareket ederek en büyük gelişmeyi sağlayabilir.⁶⁶

“Ferid Vecdî'nin Tesettüre Dair Görüşleri

Tesettürden uzaklaşmaların göze çarptığı, kadının sosyal hayata ve çalışma hayatına daha aktif bir şekilde katılmaya başladığı yirminci yüzyılda, tesettür konusu yazarın gündeminde yer bulmuştur. Eser incelendiğinde en çok üzerinde durulan hususun kadının tesettürü olduğu görülmektedir. Tesettürün kadın fitratının ayrılmaz bir parçası olduğu sosyolojik ve felsefi açıdan temellendirilmeye çalışıldığı da dikkat çekmektedir

Ferid Vecdî, tesettürün gerekliliğini tarihî gerçekliklerle ifade etmeye çalışır. Tarihin her döneminde nitelikli kadının örtüyle var olduğunu örneklerle anlatır. Roma dönemi kadınlarına atıf yaparak, tesettüre riayet ettiklerinde, kadınların, mensup oldukları toplumları yücelttiklerini, tesettürü terk edip erkeklerin önünde arz-ı endam etmeleriyle toplumlarında çöküşe geçtiklerini belirtir.⁶⁷ Yazara göre, Müslüman kadınlar tesettür sayesinde diğer kadınların uğradığı zulümlerden uzak kalmış, tesettür, “kadınları erkeklerin şerrinden emin bırakacak bir hısn-ı hasin”⁶⁸ (sağlam kale)ye dönüşmüştür. Ferid Vecdî,

“Kadınlarımızın tesettür eylemeleri de kendilerinin muhakkariyetlerine, ismet ve edeblerine itimat edilmediğine delalet etmez. Belki mahfuzu'l-canib bir hısn-ı menî-i iffet olduklarına , üzerlerine hucüm ile uğraşan erkeği her veçhile nevmîd etmek için hem ahlakları ile hem de düş-ı ismetlerindeki ridalarıyla, yani biri maddi biri manevi iki kuvvetli silah ile mudafa'a-i nefis etmekte bulduklarına alamettir”⁶⁹ diyerek örtünmenin kadının aşağılanmasına ya da kadına güvensizliğe delalet etmemekte olup, bilakis kadının korunup kollanan, üzerine hücum eden erkeğin her yönden ümidini kıran, sağlam bir silahla kendilerini savunduklarının alameti olduğunu

anlatır. Kadının hürriyetinin yegâne temelini tesettür olduğunu söyler ve böylece erkeklerin tahakkümünden de bu vesileyle kurtulacaklarını⁷⁰ ifade eder.

Ferid Vecdî, tesettür müdafası yaparken, karşıt fikirliilerin iddialarına cevaplar verir. Bunları üç grupta toplar.

Tesettür karşıtlarının ilk iddiaları, tesettürün, kadınların beden ve ruh sağlığı açısından zararlı olduğu görüşüdür. Buna cevaben, Müslüman kadının on üç asırdır tesettürlü olduğu, asırlarca tesettürlü annelerin sağlıklı nesiller yetiştirdiği ve tesettürün onları güçsüz duruma düşürecek bir delilin olmadığını ifade eder. Kadınların erkeklerle göre daha uzun ömürlü olması da bu görüşün geçersiz olduğunun delili olacağını belirtir. Ayrıca tesettür kadında bir hastalığa sebebiyet verseydi, bu durum nesilden nesile aktararak tüm Müslüman kadın ve erkeklerin zaaf ve dermansızlığa düşmesiyle sonuçlanacağını, böyle bir durumun ise söz konusu olmadığını ifade eder.⁷¹ Ruh sağlığı açısından da durumu değerlendiren yazar, ruh sağlığı bozuk kişilerin intihara meyilli oldukları ve Batılı kadınlarda intihar oranının daha fazla olduğunu örnek göstererek tesettür ve sağlıksızlık arasında ilişki kurulamayacağını ifade eder.⁷²

Günümüzde de tesettürün sağlıksızlıkla ilişkilendirileceği iddiasında olan basın yayın organları vardır.⁷³ Konuyla alakalı sorulan bir soruya Atatürk Üniversitesi, Tıp Fakültesi'nden Prof. Dr. Mehmet Gündoğdu şöyle cevap vermiştir: “D vitamini eksikliği son yılların konusudur. Geçmiş yıllarda bütün insanlar geçimlerini sağlamak üzere sürekli güneşli ortamlarda çalışmışlardır. Dolayısı ile o yıllarda toplumlar için D vitamini eksikliği söz konusu değildi. Günümüzde ise modern ve kalabalık şehir hayatının getirdiği hayat tarzından dolayı insanlar daha az güneş enerjisi alabilmektedirler. Bu durum Avrupa ülkelerinde daha fazladır. Dolayısı ile, D vitamini eksikliğini sadece tesettüre bağlamak doğru değildir. Eğer öyle olsaydı geçmiş yıllarda ve günümüzde İslam toplumundaki kadınların çoğunun sakat olması gerekirdi.”⁷⁴

Modern tıp verileri incelendiğinde de bu görüşün isabetsizliği ortaya çıkmaktadır. Tesettürün vücudu örttüğü için D vitamini eksikliğine sebep olabileceği varsayılabilir. D vitamini eksikliğini etkileyen faktörler incelenmiş ve “Başörtüsü kullanan katılımcılarda D vitamini yetersizliği oranları daha yüksek saptanmış, ancak istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır”⁷⁵ denilmiştir. Kilo, ten rengi, cinsiyet, kronik rahatsızlık gibi çok farklı sebeplerle D vitamini eksikliğinin oluşabileceği belirtilmiştir.

İkinci iddia tesettürün boşanmaları arttırdığı görüşüdür. Karşıt görüşe göre örtünmenin evlenecek kişilerin birbirini tanımalarına engel olduğu ve böylece birbirini görmeden evlenen insanların arasında yakınlık oluşmayacağı için boşanmaların artacağı düşüncesidir.⁷⁶ Tesettür ve boşanma

⁶⁴ Ferid Vecdî, “Bir Nazar-ı İcmali”, *Sırat-ı Müstakim Dergisi* (18 Kanun-1 Evvel 1324) 1/19: 303-304.

⁶⁵ Ferid Vecdî, “Müslüman Kadını On üçüncü Fasıl”, *Sırat-ı Müstakim Dergisi* (11 Kanunievvel 1324) 1/18: 285.

⁶⁶ Vecdî, 303-304.

⁶⁷ Ferid Vecdî, “Müslüman Kadını: Dokuzuncu Fasıl”, *Sırat-ı Müstakim Dergisi* (23 Teşrinievvel 1324) 1/11: 174-176.

⁶⁸ Ferid Vecdî, “Müslüman Kadını Dokuzuncu Fasılın ma'badî”, *Sırat-ı Müstakim Dergisi* (30 Teşrinievvel 1324) 1/12: 186.

⁶⁹ Vecdî, “Müslüman Kadını”, 188

⁷⁰ Vecdî, “Müslüman Kadını”, 173.

⁷¹ Ferid Vecdî, “Müslüman Kadını Onuncu Fasılın Mâbâ'dî”, *Sırat-ı Müstakim Dergisi* (13 Teşrisani 1324/ 26 Kasım 1908) 1/ 14: 218.

⁷² Vecdî, “Müslüman Kadını Onuncu Fasılın Mâbâ'dî”, 219

⁷³ <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/gunes-isigindan-yararlanmayan-kadinlar-411426> [05.06.2024].

⁷⁴ <https://sorularislamiyet.com/tesetturlu-giyinmek-ortunmek-kemik-erimesine-yol-aciyor-mu> [05.06.2024].

⁷⁵ Funda ÖZPULA, Pelin UYAR, Cahide ERZURUM, “D Vitamini Eksikliğini Etkileyen Faktörler: Devlet Hastanesi Örneği”, *KTO Karatay Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* (2002) 3/3:38-39.

⁷⁶ Vecdî, “Müslüman Kadını”, 218.

arasında bağlantı kuranlara, boşanmaların artmasının yalnızca Müslümanlara has bir olgu değil tüm medeniyetleri kuşatan bir problem olduğunu ifade ederek cevap verir. Ayrıca Avrupa ve Amerika'dan boşanma oranıyla alakalı örnekler vererek boşanmanın artışına sebep olan şeyin tesettür olamayacağını ifade eder.⁷⁷ Boşanmaların artmasına diğer bir sebep olarak gösterilen kadınların eğitimsizliği ya da sosyal durumlarının kötü olmasının da geçerli bir gerekçe olmadığını belirtir. Buna delil olarak da yine Batılı kadınlarda boşanma sayılarının çok fazlaştığını Batılı kaynaklardan alıntılar yaparak delillendirir.⁷⁸ Tüm bu örneklerle de tesettür ile boşanma arasında kurulmaya çalışılan ilişkinin yanlışlığını izhar eder.

Vecdî'nin ifade ettiği gibi boşanma ve tesettür arasında ilişki kurulması çok mümkün görünmemektedir. İslam'da evlenilecek kadına bakılmasında sakınca yoktur. Ebu Hureyre'den nakledilen şu hadis bunun delillerindedir. Rasulullah'ın yanında bir adam geldi. Bir kadınla evlenmek istiyordu. Hz. Peygamber (asm) ona; Onu gördün mü? diye sordu. O da hayır deyince, "Git ve onu gör. Çünkü görmek, birbirine ısınmanız için daha iyidir." buyurdu.⁷⁹

Günümüzde de tesettürün boşanmayla ilişkisinin istatistiksel değeri merak konusu olabilir. TÜİK verilerine göre "En az bir kez boşanmış bireylerin (görüşme sırasındaki medeni durumuna bakılmaksızın ve birden fazla boşanmış bireylerin son boşanma olayına göre) boşanma nedenleri incelendiğinde, %32,2 ile sorumsuz ve ilgisiz davranma ilk sırada yer aldı. Bu boşanma nedenini %14,1 ile aldatma, %9,8 ile evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama ve %8,1 ile dayak/kötü muamele"⁸⁰ izlemiştir. Boşanma istatistiklerine bakarak günümüzde de kadınların tesettürlü olması ve boşanma arasında bir bağlantı kurulamayacağı görülmektedir.

Üçüncü iddia da tesettürün kadınların eğitimine engel olduğu düşüncesidir. Bu görüşü de eleştiren yazar, kız çocuklarının 7-12 yaş döneminde çok iyi bir eğitim alabileceği, sonrasında ise kız okullarında eğitime devam ederek yüksekokullara gidebileceğini ifade eder.⁸¹ Böylece tesettür- eğitimsizlik bağlantısının da kurulamayacağını belirtir.

"Mesturiyet; ne sıhhati rahnedar eder, ne a'sabı zayıf düşürür, ne de hevesât-ı nefsanıyeyi uyandırır. Bilakis, mefasid-i zaile karşı öyle maddî bir mani' teşkil eder ki, eğer ona -tesirini bir kat daha teyid edecek- bir de mânevî mâni' ilave edilirse o zaman şu medeniyetin, sırf maddî olan şu medeniyetin vücudunda hunîn cerihalar şeklini

almış felaketlerin, musibetlerin pek çoğu beşeriyetin üstünden sıyrılır gider."⁸² cümleleriyle tesettürün ne sağlığa zarar verdiğini, ne sınırları zayıflattığını, ne de nefsanî hisleri uyandırdığını; bilakis tüm kötülöklere karşı bir engel, beşeriyetin üzerindeki felaketlerin ve musibetlerin sıyrılıp gitmesine bir vesile olduğunu ifade eder. Ferid Vecdî, yazılarında tesettürün tamamen kaldırılmasından korktuğunu ve bunun toplumsal hastalıkların en öldürücüsü olacağını⁸³ ifade eder. Fakat aynı zamanda kadın ve tesettür konusunda Osmanlı toplumunu muhafız ve müdafî olarak diğer toplumlara yol gösterici olacağı hususunda da ümitvar olduğunu ifade eder.⁸⁴

Tesettür, "fiili bir sünnet, fiili bir tevâtür ve icma'dır."⁸⁵ ve "tesettüre dair emirleri başta Peygamber Efendimiz olmak üzere Asr-ı Saadet'ten itibaren bütün müslümanlar farz olarak anlamış ve ona göre hareket etmiştir."⁸⁶ Fıkıh literatürümüz incelendiğinde de farziyeti kat'i olan tesettürün, uygulama yönündeki farklılıklarına temas edildiği görülmektedir.⁸⁷ Ayrıca "avret" olarak nitelenebilecek kısımlarla alakalı yapılan ayrımlar üzerinden konu değerlendirilmiştir. Hadis kaynaklarımızdan konuyla alakalı şu örnek verilebilir: Hz. Aişe'nin kız kardeşi Esmâ bint Ebu Bekir bir gün Peygamberimizin (s.a.v.) yanına geldi, üzerinde ince bir elbise vardı. Peygamberimiz yüzünü çevirerek, "Ey Esmâ, kadın hayız olduktan sonra, vücudundan şundan ve şundan başkası görülmemelidir." diyerek elini ve yüzünü gösterdi.⁸⁸

Cessas (ö. 370/981), "Ahkâmü'l-Kur'an"da, "Ashabımız dediler ki: Kastedilen yüz ve ellerdir. Çünkü sürme yüzün, kına ve yüzük ise ellerin zîynetidir. Nitekim Yüce Allah yüzün ve ellerin zîynetine bakmayı mübah saydı. Bu ise yüz ve ellere bakmanın mübah olmasını kaçınılmaz kıldı. Bu, yüz ve ellerin kadının avret olmadığına da delil olur. Kadın yüzü ve elleri açık olarak namaz kılar. Şâyet bunlar avret olsaydı, avret sayılan yerleri örttüğü gibi bunları da örtmesi gerekirdi."⁸⁹ ifadelerini kullanır. Serahsî(ö.1090)'de "Hasan b. Ziyad (ö. 819) Ebu Hanife'den (ö. 767) kadının ayağına bakmanın mübah olduğunu rivâyet etmiştir. Tahavi böyle söylemiştir. Çünkü kadın, erkeklerle ilişkilerinde yüzünü göstermek, alıp verirken elini göstermek zorunda olduğu gibi terlikle veya yalın ayak yürüdüğü zaman ayağını da göstermek zorundadır. Çünkü kadın her zaman ayakkabı bulamayabilir."⁹⁰ demiştir. Görüldüğü üzere tesettürün farziyeti değil örtülmesi gereken yerlerin sınırlarıyla alakalı farklı görüşler ifade edilmiştir.

⁷⁷ Ferid Vecdî, "Müslüman Kadını On İkinci Fasıl", *Sırat-ı Müstakim Dergisi* (27 Teşrîsânî 1324) 1/16 : 254.

⁷⁸ Vecdî, "Müslüman Kadını On İkinci Fasıl", 254.

⁷⁹ Müslim (ö. 261/875), Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc. Sahîhu Müslim, tah. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Kahire: Matbaatu İâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhü, 1955), Nikah, 74,75.

⁸⁰ <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-YapisiArastirmasi-2021-45813#:~:text=En%20C3%B6nemli%20bo%20C5%9Fanma%20nedeni%20sorumsuz%20ve%20ilgisiz%20davranma%20oldu&text=Bu%20bo%20C5%9Fanma%20nedenini%20%14%2C1,ile%20dayak%20Fk%20C3%B6t%20muamele%20izledi.> erişim: 05.06.2024.

⁸¹ Vecdî, "Müslüman Kadını Onuncu Fasılın Mâbâ'di", 219.

⁸² Vecdî, "Müslüman Kadını Onuncu Fasılın Mâbâ'di", 219.

⁸³ Ferid Vecdî, "Müslüman Kadını On Birinci Fasıl", *Sırat-ı Müstakim Dergisi* (20 Teşrîsânî 1324) 1/15: 235.

⁸⁴ Vecdî, "Müslüman Kadını On Birinci Fasıl", 236.

⁸⁵ Bekir Topaloğlu, "İslam İtikadı açısından Kıyafet ve Örtünme", *İslam'da Kılık - Kıyafet ve Örtünme*, 3.baskı, (İstanbul: İlmî Neşriyat Yayınları, 1991), 16.

⁸⁶ Topaloğlu, 18.

⁸⁷ Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Razi el-Cessas (ö. 370/981), *Ahkâmü'l-Kur'an*, (Beyrut:Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 3. Basım, 2007, 3/470-471; Ebû'l-Fazl Mecdüddin Abdullâh b. Mahmud b. Mevdud el-Mevsîli (ö. 683/1284), *el-İhtiyar li-ta'îlî'l-Muhtar*, Çağrı Yayınları İstanbul 2007, 4/ 154-155 ; Ayrıca bkz. Mustafa Ceviz, *Tefsir Ve Fıkıh Bağlamında Tesettür Ayetlerinin Değerlendirilmesi*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü , Yüksek lisans Tezi, 2023).

⁸⁸ Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi. Ebû Dâvûd (ö. 275/889), *Sünenu Ebî Davûd*, tah. Şuayb el-Arnâvut-Muhammed Kâmil Karabelli, (y.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), Libâs, 31/4104

⁸⁹ el-Cessas, s. 408.

⁹⁰ Ebu Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebi Sehl Ahmed es-Serahsî (ö. 1090), "Kitâbu'l-Mesûd li-Şemsiddin es-Serahsî, (Mısır: Matbaatus-Saâde,1324),10/153.

Sanayi Devrimiyle değiştirilen bakışla insan manevî değerlerden uzaklaştırılarak metalaştırılmış ve “kadının hürriyeti” söylemi tesettürden uzaklaşmayla bağdaştırılmaya çalışılmıştır. Ferid Vecdi, buna itiraz eder bu açıdan tesettürü hem yaşadığı dönemin insanına, hem de sonraki nesle fitrî, ictimai ve felsefî bir temellendirmeye aktarır.

Sonuç

II. Meşrutiyetle beraber basın-yayın organlarının sayısının artması, yayınlanacak içeriklere talebi artırmıştır. Yazıların çoğalması farklı alanlarda içeriklerin gündeme gelmesini sağlamıştır. Özgürlüğün getirdiği artış, siyasi, ekonomik ve sosyal meselelerin tartışılmasına ve bu tartışmaların halka inmesine sebep olmuştur. Bu dönemde üzerinde konuşulan konulardan biri de Batılılaşma hareketlerinin etkisinde kalan kadının konumudur. Toplumda kadının yeri ve görevi, kadının çalışma hayatında bulunması konuları farklı akımların temsilcilerince tartışılmıştır. Dönemin önemli dergilerinden Sırât-ı Müstakîm’de de bu konular gündeme gelmiştir. Özellikle Ferid Vecdi’nin kaleme aldığı “Müslüman Kadını” eserinin tercüme edilerek Sırât-ı Müstakîm’de yayınlanması Müslüman kadının toplumsal değişimden etkilenmemesi gereken yönlerini ele alması açısından dikkat çekicidir. Müslüman kadının İslam’ı temsilinin bir göstergesi tesettürdür. Tesettürden uzaklaşmalar ise İslam’dan uzaklaşmanın en belirgin yansımalarındandır.

Çalışmamızda “Müslüman kadını” eserinde tesettür konusu üzerinde durularak, kadın-tesettür kavramlarının birbirinden ayrılmayacak şekilde ele alındığına dikkat çekilmiştir. Kadının tesettür ile toplumda varlığını koruduğu, “hürriyet”in kadın için tesettürle mümkün olduğu fikri savunulmuştur. Batılılaşma arzusuyla tesettürden uzaklaşmaların toplumsal görünürlüğe ulaşması bir tepki hareketini doğurmuş, tesettür savunun yazıları ortaya çıkarmıştır.

Kadınların İslam’dan uzaklaşmasının dışı yansıyan göstergelerinden olan tesettürden uzaklaşma, Ferid Vecdi’de bir problem olarak ele alınmış ve “fitrat” ekseninde konu tartışılmıştır. Vecdi, geleneksel fıkıh delilleri ve yöntemlerine atıf yapmadan, akli ve fitrî değerlendirmelerle toplumsal ihtiyaçlar bağlamında tesettürü değerlendirmiştir.

Görüldüğü üzere fıkıh kaynaklarımızda tesettürün ele alınışı ile Ferid Vecdi’nin tesettürü ele alışında farklılar oluşmuştur. Modern dünya görüşü etkisi altında kalan insanlar daha çok akli delillendirmeye ihtiyaç duymuş, Ferid Vecdi’de tesettür temellendirmesi yaparken ayet ve hadislerden, klasik fıkıh literatürümüzden deliller sunmak yerine akli ve fitrî temellendirme yapmıştır.

O gün tartışılan tesettürden uzaklaşma günümüzde de görülmektedir. Bu açıdan makalede elde ettiğimiz sonuçlar günümüz sorunlarına ışık tutabilir ve günümüze cevap üretebilecek mahiyettedir.

Bilgi

Bu makale, Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’ne bağlı olarak Doç. Dr. İsmail Yüksek danışmanlığında Fatma Göncü tarafından hazırlanan “Sırât-ı Müstakîm Dergisi’nde Yayınlanan Makalelerde Kadınların Sosyal Hayatına Dair Meselelerin Fikhî Açıdan

Değerlendirilmesi” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Kaynaklar

- Abduh, Şeyh Muhammed (ö.1905). “Hadîka-i Fikriyye”, *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* (4 Safer 1327), 2/27.
- Akif, Mehmet. “Bir İki Söz”, *Sırât-ı Müstakîm Dergisi*, 1/3, (14 Şa’ban 1326), 4.
- Aktaş, Cihan. *Kılık Kıyafet ve İktidar : Tanzimattan Günümüze*. (İstanbul : Nehir Yayınları, 1991).
- “Avrupa’da Talebemiz: İstanbul’da Tesettür – İşret-i Aleniyye”. 4/94, (15 Cemaziyelahir 1328), 282.
- Bayram, Kerim. *II. Meşrutiyet Dönemi Yayın Organlarından Sırât-ı Müstakîm’de Kadın ve Aile*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. 410-415. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 12.Basım, 2008.
- Ceviz, Mustafa. *Tefsir Ve Fıkıh Bağlamında Tesettür Ayetlerinin Değerlendirilmesi*. Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü , Yüksek lisans Tezi, 2023.
- Ceyhan, Abdullah. *Sırât-ı Müstakîm ve Sebülürreşad Mecmuaları Fihristi*. Ankara:Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,1991.
- Cousin, Victor. “Adl ü İhsan”, *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* (9 Şevval 1328) 5/206, 90-91.
- Daru’l Hilafe, “Adab-ı Umumiyyeye Riayet”. *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* , 3/53, (27 Ağustos 1325/ 9 Eylül 1909), 16.
- Daru’l Hilafe, “Adab-ı Umumiyyeye Riayet”. *Sırât-ı Müstakîm Dergisi*, 3/53, (24 Şaban 1324),16.
- “Direkterarası’nda Hanımların Otomobile Gece Piyasaları”, *Sırât-ı Müstakîm Dergisi*, (11 Ramazan 1328), 5/106, 26-28.
- Düzdağ, M.Ertuğrul. *Sıratı Müstakim Sebülürreşad Külliyyatı Neşri*. İstanbul: Bağcılar Belediyesi Yayınları,2013.
- “ed-Dinü’n-Nasiha”. *Sırât-ı Müstakîm Dergisi*, 1/1 (Ağustos1324).
- Edib, Sirozlu H. Eşref . “Mevâiz”, *Sırat-ı Müstakîm Dergisi* (30 Receb 1326) 1/1: 7.
- Efe, Adem .“*Uzun Soluklu İslamcı Bir Dergi: Sebülürreşad*”, Marife 8/2 (2008), 160.
- Ebü Dâvûd(ö. 275/889), Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünenu Ebi Davûd*, tah. Şuayb el-Arnâvut-Muhammed Kâmil Karabelli, y.y.: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 2009
- el-Cessas, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Razi (ö. 370/981). *Ahkamu’l-Kur’an*. (Beyrut:Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 3. Basım, 2007). 3/470-471.
- el-Mevsûlî, Ebü’l-Fazl Mecdüddin Abdullâh b. Mahmud b. Mevdud (ö. 683/1284). el-İhtiyar li-ta’lîli’l-Muhtar. (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2007). 4/ 154-155.
- En-Neklavî, Fethî. “Kâsım Emîn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 541-542.
- es-Serahsî, Ebu Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebi Sehl Ahmed (ö. 483/1090), “Kitâbu’l-Mebûsât li-Şemsiddîn es-Serahsî, (Mısır: Matbaatus-Saâde,1324)
- Eskikurt, Ayşegül. *II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Modernleşmesinin Kadınlara İlgili Ayetlerin Yorumlarına Yansıması* . Sakarya :Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- ez-Zebîdî, bü’l-Abbâs Zeynüddîn (Şihâbüddîn) Ahmed b. Ahmed b. Abdillatif eş-Şercî (ö. 893/1488) “Et-Tecridü’s-Sarih li-Ehâdisi’l-Câmi’i’s-Sahîh”, çev. Ahmed Naim, *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* (20 Zilhicce 1328),5/120, 257-261.
- Fahredden, Mehmed. “Medeniyet-İ İslâmiyye’den Bir Sahîfe Yahud Tesettür-İ Nisvân”. *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* , 6/147, (16 Haziran 1327)
- Görmez, Mehmet. İslâm’da Örtünmenin Felsefesi ve Yeniden Temellendirmesi.
https://www.ide.org.tr/Common/DownloadFile.aspx?f=OrtunmeninFelsefesi_20220914093912941.pdf Erişim Tarihi 24.03.2024.

- İstanbul Vilayeti. "Tesettüre Riayet". *Sırât-ı Müstakîm Dergisi*, 3/54(3 Eylül 1325/16 Eylül 1909), 32.
- Kara, İsmail. *İslamcıların Siyasî görüşleri. 1/20*. İstanbul:Dergah Yayınları,2020.
- Kara, İsmail. *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi. 2 cilt. 1/18*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2020.
- Kazım, Musa . "Hürriyet-Müsavât", *Sırât-ı Müstakîm Dergisi*, (30 Şaban 1324), 1/1, 1-3.
- Kazım, Musa. "Hürriyet- Müsavat". *Sırât-ı Müstakîm Dergisi*, 1/3, (14 Şa'ban 1326), 36.
- Kâzım, Musa. "Hürriyet-Müsavât". *Sırât-ı Müstakîm Dergisi*, 1/ 2 (7 Şaban 1326), 21.
- Koca, Ferhat. "Mûsâ Kâzım Efendi". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları ,2020) 31/221.
- Kolağası Niyazi, "Kahramân-ı Hürriyyet-ü Fazilet Niyâzi Beyefendi Tarafından Risâlemize İhdâ Buyurulmuştur:". *Sırât-ı Müstakîm Dergisi*, 1/ 6, (5 Ramazan 1326), 84.
- "Mekâtîb", *Sırat-ı Müstakîm Dergisi* (12 Şa'ban 1328) 4/120: 414.
- Mertoğlu, Suvat. *Osmanlı'da II. Meşrutiyet sonrası Modern Tefsir Anlayışı (Sırât-ı Müstakîm / Sebülürreşâd dergisi örneği: 1908-1914*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001.
- Mertoğlu,M. Suat. *Sırât-ı Müstakîm Mecmuası Açıklamalı Fihrist ve Dizin*. İstanbul: Klasik Yayınları,2008.
- Muhlis, Nezihe. "Terbiye-i İnas Etrafında". *Sırât-ı Müstakîm Dergisi*, 6/ 146, (9 Haziran 1307), 249.
- Müslim (ö. 261/875), Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc. Sahîhu Müslim, tah. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Kahire: Matbaatu İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhû, 1955).
- Nejat, Edhem. "Kız Mektepleri", *Sırât-ı Müstakîm Dergisi* , 7/156, (18 Ağustos 1327), 408.
- Nejat, Edhem. "Neden Muallim Yetiştirilmiyor". *Sırât-ı Müstakîm Dergisi*, (18 Ağustos 1327), 390.
- Okay, M.Orhan - Düzdağ, M.Ertuğrul. "Mehmed Âkif Ersoy" . Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 432-439.
- Öksüz, Melek. "Tesettür Tartışmalarının Dünü: II. Meşrutiyet Dönemi". *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* 7/4, (2012), 467-487.
- Özpula, Funda ve Pelin Uyar, ve Cahide Erzurum. "D Vitamini Eksikliğini Etkileyen Faktörler: Devlet Hastanesi Örneği", *KTO Karatay Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* (2002) 3/3:38-39.
- Pak, Süleyman. *Sebülürreşad ve Sırât-ı Müstakîm Dergilerinde Çıkan Eğitimle İlgili Yazıların Tesbit ve Tahlili*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,1995.
- "Sâhibe-i İffet Ümmehât-ı İslamiyye'nin Enzar-ı Dikkatine". *Sırât-ı Müstakîm Dergisi*,6/146, (9 Haziran 1307/ 22 Haziran 1911), 249.
- Sarımermer, Rumeysa. *Sırât-ı Müstakîm dergisinde İslamcı Münevverlerin Kadın Algısı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Savan, Mehmet. *II. Meşrutiyet Döneminde Sırât-ı Müstakîm Mecmuası Örneğinde İslamcıların İktisadî Görüşleri (1908-1912)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Sırât-ı Müstakîm Dergisi Arşivi. http://ktp.isam.org.tr/?tarama=S%C4%B1rat-%C4%B1+M%C3%BCstakim&blm=sonucmklosm&geldi=ara_mklosm&navdil=tr&aratur=tum°isti_osm=&max=10&-find= (Erişim Tarihi 14.03.2024)
- Sırât-ı Müstakîm Dergisi Arşivi. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/periodicals/catalog/details/777> (Erişim tarihi 14.03.2024)
- Stubbe, "İslâmiyet'in Zuhur ve Terakkisi ve Hayat-ı Hazret-i Muhammed",çev. Mardinî-zâde Ârif, *Sırât-ı Müstakîm Dergisi*, (4 Ramazan 1328), 5/105, 8.
- Tahirü'l-Mevlevî. "Nâfi' Ve Mühim Bir Teşebbüs". *Sırât-ı Müstakîm Dergisi*, 6/152, (21 Temmuz 1327), 349.
- "Tefsir-i Süre-i İhlas li-İbn Sina", çev. Şerefeddin *Sırât-ı Müstakîm Dergisi*, (11 Ramazan1328), 5/106, 21-25
- Topaloğlu, Bekir. *İslam İtikadî açısından Kıyafet ve Örtünme*". İslam'da Kılık Kıyafet ve Örtünme. (İstanbul: İlmi Neşriyat Yayınları,1991). 16.
- Vecdî ,Ferid. "Müslüman Kadını On üçüncü Fasil" . *Sırât-ı Müstakîm Dergisi*, 1/18, (11 Kanunievvel 1324), 285.
- Vecdî, Ferid. "Bir Nazar-ı İcmali". *Sırât-ı Müstakîm Dergisi*, 1/19, (18 Kanun-ı Evvel 1324),
- Vecdî, Ferid. "Müslüman Kadını Dokuzuncu Faslın ma'badî", *Sırât-ı Müstakîm* ,1/12(30 Teşrinievvel 1324),186.
- Vecdî, Ferid. "Müslüman Kadını On Birinci Fasil". *Sırât-ı Müstakîm Dergisi*, 1/15(20Teşrisâni 1324), 235.
- Vecdî, Ferid. "Müslüman Kadını On İkinci Fasil". *Sırât-ı Müstakîm Dergisi*, 1/16 (27 Teşrîsâni 1324),254.
- Vecdî, Ferid. "Müslüman Kadını: Dokuzuncu Fasil". *Sırât-ı Müstakîm Dergisi*, 1/11,(23 Teşrinievvel 1324) ,174-176.
- Vecdî, Ferid. "Müslüman Kadını", *Sırât-ı Müstakîm Dergisi*, (26 Ramazan 1326), 139-142.
- Vecdî, Ferid. "Müslüman Kadını". çev. Mehmet Akif , *Sırât-ı Müstakîm Dergisi*, 1/5, (28 Şa'ban 1326), 77-78.
- Vecdî, Ferid "Müslüman Kadını Üçüncü Fasil", çev. Mehmet Akif , *Sırât-ı Müstakîm Dergisi*, (28 Şaban 1326),76-79.
- Vecdî, Ferid. "Müslüman Kadını". çev. Mehmet Akif , *Sırât-ı Müstakîm Dergisi*, 1/4 (21 Şaban 1326), 57.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Ferid Vecdî". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları,1995), 393-395.
- Zengin, Zeki Salih. *II. Meşrutiyet Döneminde Medreselerin Islahı Hareketleri ve Din Eğitimi (1908-1918)*. Kayseri, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 199.